

HET ONDERZOEK NAAR PARTICIPATIE EN COLLECTIEVE ACTIE

Marc Hooghe

Veertig jaar geleden voorspelden Gabriel Almond en Sidney Verba reeds dat de moderne politieke cultuur vooral gekenmerkt zou worden door een toegenomen participatie vanwege de bevolking: "(...) one aspect of this new world political culture is discernible: it will be a political culture of participation. If there is a political revolution going on in the world, it is what might be called the participation revolution. In all the new nations of the world the belief that the ordinary man is politically relevant - that he ought to be an involved participant in the political system - is widespread" (Almond & Verba 1963, 2). De logica die gevolgd werd door Almond en Verba was heel eenvoudig: omwille van de toegenomen scholingsgraad en de daaraan gekoppelde stijging van de kennis en de mondigheid, leek het voor hen evident dat steeds groter wordende groepen van de samenleving een actieve inbreng zouden willen hebben in de politieke en maatschappelijke besluitvorming. Die groepen zouden zich ook steeds minder laten leiden door een door de politieke elite opgelegd participatierepertoire, maar zouden integendeel zelf op zoek gaan naar nieuwe, alternatieve en meer effectieve actiemiddelen. Sinds de publicatie van *The Civic Culture* in 1963 heeft het internationaal onderzoek naar politieke participatie een hoge vlucht genomen (zie voor een bondig overzicht, Hooghe 2003, 21-50). Zeker vanaf de vroege jaren zeventig groeit het onderzoek naar politieke participatie en naar het functioneren van sociale bewegingen uit tot een eigen subdiscipline, inclusief eigen tijdschriften, handboeken en aparte afdelingen binnen de grote politicologische en sociologische verenigingen.

Voor wat de Vlaamse context betreft, moeten we echter vaststellen dat het participatie-onderzoek zich slechts zeer langzaam heeft ontwikkeld. In de Verenigde Staten was al van op het einde van de jaren zestig sprake van een heropleving van de participatie-studies. In veel gevallen ging het daarbij om academici die zelf actief waren geweest in het studenten- of het burgerrechtenprotest van het midden van de jaren

zestig, en die vervolgens op zoek gingen naar een wetenschappelijke legitimering en inkadering van hun eigen protestgedrag (Hooghe 1993). Het moet gezegd worden dat de academische kwaliteit van die bijdragen soms eerder wisselvallig was: het politiek engagement straalde in een aantal gevallen overduidelijk af op de (gewenste) resultaten van de wetenschappelijke analyse. Heel wat andere studies, daarentegen, hanteerden wel een objectief wetenschappelijke methode en deze studies zorgden voor een omwenteling in de studie van sociale bewegingen en participatie. Elementen als de aanwezigheid van hulpbronnen en mobilisatienetwerken, of de kansen die worden geboden door de politieke structuur, werden voor het eerst op een systematische manier geïntegreerd in de studie van sociale bewegingen en protestgedrag (Duyvendak et al. 1992; McAdam, McCarthy & Zald 1996).

In Vlaanderen kwam dit proces echter nauwelijks van de grond: er kwam geen coalitie tot stand tussen de activisten en de academici. Het aantal onderzoekers dat zich in de jaren zeventig inliet met de studie van sociale bewegingen, was op de vingers van één hand te tellen, en daarbij ging de aandacht dan nog in de meeste gevallen uit naar het wedervaren van de Vlaamse beweging. De studentenbeweging, de derdewereld-, vrouwen-, homo-, vredes- en solidariteitsbeweging, daarentegen, vonden nauwelijks aansluiting bij de academische gemeenschap, en het onderzoek naar sociale bewegingen situeerde zich voornamelijk buiten de academische wereld (Jacobs & Roobroek 1983).

Gedurende de jaren zestig en zeventig bleef Luc Huyse een eenzame pioniersfiguur, met zijn studie over de politieke passiviteit onder de Vlaamse bevolking. Huyse toonde aan dat politieke belangstelling, participatie en kennis op een bijzonder laag niveau stonden bij de bevolking, vooral dan bij vrouwen, lager geschoolden en plattelandsbewoners (Huyse 1969). Ook op theoretisch vlak leverde Huyse een belangrijke bijdrage: eerdere auteurs, zoals Lijphart, hadden er reeds op gewezen dat het mechanisme van de pacificatiedemocratie kon zorgen voor een vreedzame coëxistentie van diverse bevolkingsgroepen, ook indien een samenleving getekend wordt door fundamentele, en in veel gevallen onoverbrugbare breuklijnen. Huyse wees echter voor het eerst op de prijs die betaald wordt voor die pacificatie: het is de politieke elite die de politieke segmentatie overbrugt, en van de meerderheid van de gewone leden wordt vooral een passieve vorm van loyaliteit aan de zuilelite verwacht. De verwachting daarbij was dat een massale vorm van betrokkenheid vanwege grote groepen onder de bevolking, enkel zou kunnen leiden tot een verstoring van het fragiele evenwicht dat door de zuilelites was bereikt. De massa van de leden moest in eerste instantie het bereikte compromis aanvaarden, en zich daar voor de rest niet al te veel vragen bij stellen (Huyse 1970). Het blijft echter veelbetekenend dat de eerste en meest invloedrijke studie over participatie in Vlaanderen handelde over politieke *passiviteit*, alsof dit het meest kenmerkende element was van het Vlaamse participatiepatroon (Hooghe 2000).

NIEUWE SOCIALE BEWEGINGEN

Het eigenlijke sociologisch participatie-onderzoek, vooral dan gericht op de studie van (nieuwe) sociale bewegingen, kwam in Vlaanderen pas veel later op gang, onder meer dankzij het doctoraatsonderzoek van Staf Hellemans (1990a). Oorspronkelijk opgezet als een onderzoek naar het functioneren van de christelijke zuil in Vlaanderen, leidde de studie van Hellemans tot het ontwikkelen van een aantal algemeen-theoretische modellen, zowel met betrekking tot het verzuilingsproces (Hellemans 1985, 1988), als met betrekking tot het functioneren van organisaties en bewegingen (Hellemans 1990b). Hellemans wees daarbij vooral op het belang van een maatschappelijk dissociatieproces, waarbij de leden een steeds kritischer en onafhankelijker houding aannemen ten opzichte van de bewegingen waarbinnen ze militeren. Hij wees er ook reeds op hoe de organisaties door de aanwezigheid van een dergelijke kritische achterban steeds kwetsbaarder worden, en minder kansen krijgen om uit te groeien tot volwaardige en krachtige politieke actoren: "De lijn van individuele verlangens naar collectieve realisatie is verbroken. De eens vanzelfsprekende identiteit van ledenpreferenties, organisatorische ontplooiing en bewegingsdoelstellingen is in scherven gevallen. Leden engageren zich partieel. (...) de sociale bewegingen missen de associatieve kracht om de divergerende individuen en organisaties alsnog te binden." (Hellemans 1990a, 257).

In het doctoraatsonderzoek van Patrick Stouthuysen (1992) stond daarentegen veel meer het politieke functioneren van de vredesbeweging centraal. De aandacht ging daarbij vooral naar de agenda-setting functie van de vredesbeweging, die er op relatief korte tijd in slaagde de consensus rond een aantal Koude Oorlog-zekerheden te doorbreken, en inzet te maken van een fervent politiek debat. Stefaan Walgrave (1992, 1995) ging op zijn beurt vooral verder op de door Hellemans ingeslagen weg, door mobilisatie te koppelen aan de studie van verzuiling. De centrale vraag in zijn onderzoek was in hoeverre de nieuwe sociale bewegingen geacht kunnen worden een eigen, groene zuil te vormen, waarvan Agalev dan de partijpolitieke exponent zou vormen. Die vraag diende echter negatief beantwoord te worden: de interactie tussen Agalev en de nieuwe sociale bewegingen bleek veeleer bepaald door distantie en strategische overwegingen, en in mindere mate door ideologische verwantschap. Marc Hooghe (1997), ten slotte, had in zijn doctoraatsonderzoek vooral aandacht voor de politieke impact van zowel de milieu- als de vrouwenbeweging. Beide bewegingen hadden het bijzonder moeilijk om door te dringen tot de kern van politieke besluitvorming, omdat zowel hun ideologie, als hun manier van functioneren, indruisten tegen de vigerende eliteconsensus. Voor beide bewegingen kon echter ook een institutionaliseringsproces worden geduid, dat uiteindelijk resulteerde in een grotere politieke vertegenwoordiging. Juist hierdoor kwam de relatie met de achterban echter steeds meer onder druk te staan. Nieuwe sociale bewegingen bleven dus onvermijdelijk laveren "tussen verbeelding en macht" (Duyvendak et al. 1992).

De nieuwe sociale bewegingen introduceerden ongetwijfeld een nieuwe communicatiestijl en nieuwe thema's in de Belgische politiek. De bescherming van het leefmilieu, de bezorgdheid omtrent de gevolgen van kernenergie en de hernieuwde aandacht

voor de ontwikkelingsproblematiek waren voortaan niet meer weg te denken van de politieke agenda. Ook binnen de sociologie stellen we vast dat een 'generatie' sociologen opgegroeid is met de studie van die (nieuwe) sociale bewegingen. Als voorlopige synthese van die fase kan de verzamelbundel van Hellemans en Hooghe (1995) worden vermeld, die enigszins bedoeld was als pendant van het Nederlandse werk van Duyvendak et al. (1992) en die een omvattend beeld schetst van de diverse nieuwe sociale bewegingen, zowel in Vlaanderen als Franstalig België.

DE TOEKOMST VAN HET ONDERZOEK

Het is echter opvallend te moeten vaststellen hoe het onderzoek naar participatie en nieuwe sociale bewegingen de afgelopen jaren duidelijk aan populariteit heeft ingeboet in de sociologie. Op internationaal vlak is het in elk geval zo dat de auteurs die twintig jaar geleden de dienst uitmaakten, en toen belangrijke innovaties introduceerden in dit studiegebied, nu nog altijd het meest productief zijn. Hun theoretische invalshoek is echter in veel gevallen nog steeds dezelfde, en hun werk heeft dan ook veel meer een synthetiserend of codificerend karakter, en leidt zelden tot fundamenteel nieuwe inzichten (McAdam, Tarrow & Tilly 2001).

Ook in Vlaanderen zien we een merkwaardige beweging: bij mijn weten zijn er op dit ogenblik geen sociologen meer actief betrokken bij de studie van (nieuwe) sociale bewegingen: blijkbaar beschouwt men dit als een afgerond thema. Onder historici, daarentegen, is er sprake van een toenemende belangstelling voor dit onderwerp: zowel bij het AMSAB (Archief en Museum van de Socialistische Arbeidersbeweging) als bij het KADOC (Katholiek Archief en Documentatie Centrum), werd de oorspronkelijke doelstelling uitgebreid, zodat ook archiefmateriaal van nieuwe sociale bewegingen er nu kan worden verwerkt, geanalyseerd en bestudeerd. Bij het AMSAB werd zelfs een nieuwe ondertitel voor de organisatie ingevoerd, "Instituut voor Sociale Geschiedenis", als symbool voor deze verruiming van de oorspronkelijke doelstellingen. De groeiende belangstelling voor sociale bewegingen onder historici kwam onder meer duidelijk tot uiting op de studiedag over nieuwe sociale bewegingen, die in november 2002 in Brussel werd georganiseerd door een samenwerkingsverband van de privaatrechterlijke archieven in Vlaanderen (www.odis.be). In zekere zin zou men dan ook kunnen stellen dat de sociologen dit onderwerp hebben overgedragen aan de historici: de ontwikkelingsfase van de nieuwe sociale bewegingen kan voortaan beschouwd worden als een afgeronde historische fase (Hooghe 2004).

De studie van politieke en maatschappelijke participatie behoort tot de kernvragen binnen de sociale wetenschappen, en we kunnen dan ook verwachten dat de participatie-problematiek op de een of andere manier telkens opnieuw zal blijven opduiken binnen de sociologie. De recente onderzoeksliteratuur omtrent sociaal kapitaal kan hiervoor enkel een stimulans betekenen. De aandacht lijkt daarbij in mindere mate te gaan naar de eerder vermelde nieuwe sociale bewegingen, die inderdaad een relatief beperkt en overwegend hooggeschoold publiek aanspreken, maar wel naar de organisaties die nog steeds een massale, zij het enigszins verouderende achterban blijken te

hebben (Billiet 1998; Hooghe 1999; Stolle 1999; Meireman 1999; Van Gyes, Billiet & De Witte 1999). Opvallend daarbij is echter dat de toonzetting van deze studies de afgelopen decennia volledig is omgeslagen. Tot midden de jaren negentig overheerste duidelijk een meer optimistische toon over de mogelijkheden van nieuwe vormen van participatie en van een steeds verder gaande democratisering van de participatiepatronen. Dit optimisme is echter volledig verdwenen en werd vervangen door een toenemende bezorgdheid over een mogelijke teloorgang van zowel de maatschappelijke interesse als de sociale cohesie in het algemeen (Molenaers 1999; Van Aelst, Walgrave & Decoster 1999; Stolle & Hooghe 2003). Terwijl Almond en Verba in 1963 nog vol vertrouwen konden stellen dat de participatieniveaus enkel konden stijgen, als gevolg van de toenemende scolarisatie, lijkt het hedendaagse participatieonderzoek veel meer in de ban van een negatief toekomstscenario, met toenemende alienatie en individualisering. Ook de sterke ongelijkheden in functie van achtergrondkenmerken als geslacht, scholing, inkomen en leeftijd zijn zeker niet verdwenen (Stolle & Hooghe 2004).

KWANTITATIEVE UITDAGINGEN

Participatiestudies hebben onvermijdelijk een sterk kwantitatieve slag. Uiteraard hebben kwalitatieve studies ook hun plaats binnen dit studiegebied, maar de meest fundamentele onderzoeksvragen impliceren toch een kwantitatieve benadering aan de hand van representatief surveymateriaal. We willen immers weten hoeveel mensen er participeren, hoe intensief ze dit doen, welke ongelijkheden er optreden inzake participatiegedrag, en hoe we participatie kunnen verklaren. Stuk voor stuk zijn dit vragen die enkel en alleen via de analyse van betrouwbare surveygegevens kunnen beantwoord worden. In zekere zin heeft België het potentieel in zich om een belangrijke rol te kunnen spelen in het internationale wetenschappelijke debat. De Belgische samenleving is immers een mengeling van noordelijke invloeden (met over het algemeen hoge vertrouwens- en participatieniveaus) en zuidelijke, meer Latijnse invloeden die juist gekenmerkt worden door wantrouwen en een lage participatiebereidheid. Ook tijdsmatig is België een buitengewoon boeiend onderzoeksdomein. Op het eind van de jaren tachtig werd België nog beschouwd als "de grote uitzondering", waar trends als postmaterialisme of een meer kritische participatie nauwelijks een voet aan de grond kregen, ondanks het hoge economische ontwikkelingsniveau en het bijzonder hoge gemiddeld onderwijsniveau (Hooghe 1992). Tijdens de jaren negentig werd ons land bovendien geconfronteerd met een bijzonder scherpe vertrouwenscrisis, die allicht het sterkst tot uiting kwam naar aanleiding van de zaak-Dutroux in 1996. Heel wat van deze elementen lijken echter op bijzonder korte tijd geëvolueerd te zijn. Voor zover het longitudinaal materiaal hieromtrent voorhanden en betrouwbaar is, beschikken we over voldoende aanwijzingen dat de Belgische samenleving in een bijzonder snel tempo evolueert naar meer postmaterialisme, een sterkere secularisering, een grotere tolerantie, meer politieke interesse en meer politiek vertrouwen (Dekker & Hooghe 2003). De Belgische samenleving heeft dus alles in zich om de interesse te kunnen wekken van de internationale wetenschappelijke gemeenschap, en

toch zien we dat België veelal zwak vertegenwoordigd is en blijft in het internationale debat. Daar zijn twee fundamentele redenen voor. Er is ten eerste de verdeeldheid tussen Nederlandstalig en Franstalig België. Al te vaak moeten we nog vaststellen dat we enkel gegevens kunnen presenteren over 'Vlaanderen' of over 'Wallonië', maar niet over België. Die beperking leidt op internationale conferenties en congressen onvermijdelijk tot de vraag: "*and why not on Belgium?*" De afgelopen jaren is dit verschijnsel zelfs nog erger geworden, doordat er bij beide gemeenschappen een zekere schroom is ontstaan om nog surveys uit te voeren in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Het behalen van een adequate respons in de hoofdstad is inderdaad steeds moeilijker geworden, maar dat is een onvoldoende reden om het belangrijkste stedelijk centrum in België gewoon weg te laten uit de analyse: het is onmogelijk om representatieve gegevens over België in te zamelen, indien men daarbij ook niet de hoofdstad van het land betreft, hoe complex de taalverhoudingen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ook mogen liggen. We zouden toch evenmin aanvaarden dat een Britse onderzoeksequipe gewoon Londen uit de analyse weert, omdat dit voor hen gemakkelijker uitkomt?

In het recente verleden werden uiteraard wel initiatieven genomen om die taalkundige verdeeldheid van het Belgisch wetenschappelijk bedrijf te overwinnen, en meestal gebeurde dat door het ontwikkelen van een partnerschap tussen een Vlaamse en een Waalse instelling. In de praktijk bleek dat echter niet altijd een even groot succes, onder meer omwille van de vaak toch fundamentele verschillen tussen de Vlaamse en de Waalse academische cultuur. Een meer productieve oplossing is misschien dat we de schroom overwinnen om in het andere landsgedeelte een dataverzameling te organiseren. Een universiteit in Madrid heeft er geen enkel probleem mee om een survey in Catalonië te organiseren - waarom zou een Vlaamse of een Waalse universiteit dan geen survey kunnen organiseren over het volledige grondgebied van het Rijk? Uiteraard vergt dit de nodige zorg in verband met vertaling, equivalentie en representativiteit, maar er is geen reden waarom dit per definitie onmogelijk zou zijn. Uiteraard zou men omwille van ideologische redenen ook voor net de omgekeerde oplossing kunnen pleiten, waarbij we ons enkel en alleen zouden terugplooiën op het Vlaamse niveau, en gewoon geen enkele inspanning meer zouden ondernemen om nog te spreken over het Belgische niveau. Gelet op het feit dat de financieringskanalen voor wetenschappelijk onderzoek nu eerder op het niveau van de gewesten en gemeenschappen te vinden zijn dan op het niveau van de federale instellingen, is dit op het eerste gezicht de meest gemakkelijke oplossing. We moeten er ons echter heel goed van bewust zijn dat we ons op deze manier vleugellam maken op het internationale vlak. Zolang België bestaat, als een soevereine lidstaat van de Europese Unie, verwacht de buitenwereld en de internationale gemeenschap van ons dat we gegevens over België leveren, en niet over slechts één van de deelstaten. We kunnen hier de vergelijking maken met de Bondsrepubliek Duitsland: allicht zou het voor onze Duitse collega's ook gemakkelijker zijn om alleen maar informatie te verzamelen over bijvoorbeeld Noordrijnland-Westfalen. Alleen beseffen ze heel goed dat ze dit soort gegevens nooit "verkocht" krijgen aan een internationaal tijdschrift of op een internationaal congres, ondanks het feit dat deze deelstaat meer inwoners heeft dan Nederland. Vandaar dat onze Duitse collega's wel inspanningen doen om representatieve gegevens te verzamelen over heel de Bondsrepubliek, en het lijkt me dat we enkel dat

---

voorbeeld kunnen volgen. Als wetenschappers dienen we er ons van bewust te zijn dat we in de eerste plaats spreken voor de internationale gemeenschap van onze eigen collega's, onze eigen *peers*, en niet voor de eigen tribune in onze lokale gemeenschap.

COLLECTIEVE ACTIE

Er is echter nog een tweede reden waarom we achterop hinken, en voor één keer heeft dat niets met een gebrek aan financiële middelen te maken. Net zoals boeren altijd klagen over het weer, zegt men wel eens dat wetenschappers altijd klagen over een gebrek aan geld. In dit geval lijkt er me echter niet direct een probleem te zijn qua financiering: er is wel degelijk geld beschikbaar en zeker op het niveau van het Vlaams Gewest is die geldstroom de afgelopen jaren zelfs spectaculair gegroeid. Die middelen zijn in eerste instantie bestemd voor de exacte wetenschappen, maar over het algemeen kunnen wij, als sociale en humane wetenschappen, hierbij toch een graantje meepikken. Als er al financiële problemen zijn, dan is dat vooral een gebrek aan langetermijnperspectief. Om de vijf jaar komt er een nieuwe Vlaamse regering, die weer eigen klemtonen wil leggen voor wat betreft het wetenschappelijk onderzoek en daarvoor ook nieuwe structuren uittekent. Vijf jaar later komt men dan weer tot de conclusie dat die structuren toch niet blijken te werken en dat men beter opnieuw terugkeert naar het vroegere systeem. Dit betekent echter dat we als onderzoekers vaak wel kunnen profiteren van een of andere herstructurering, maar dat we meestal niet zeker zijn dat het hier om een stabiele financieringsbron gaat. Voor wat betreft het verkiezingsonderzoek, bijvoorbeeld, kan men in andere landen rekenen op een structurele financiering en weten onze collega's nu reeds dat ze in de toekomst hun tijdsreeksen verder zullen kunnen uitbouwen. In ons land weten we op dit ogenblik helemaal niet of er in 2008 wel geld zal zijn voor een verkiezingsonderzoek. Uiteindelijk is het in het verleden altijd zo geweest dat het mirakel zich telkens opnieuw voltrok en dat er geld beschikbaar was, maar een dergelijke onzekerheid is uiteraard geen goede basis voor het opbouwen van langetermijn-onderzoek.

Mijn stelling is echter niet dat er te weinig geld beschikbaar zou zijn voor surveyonderzoek, er gebeurt immers meer dan voldoende onderzoek in Vlaanderen en het risico lijkt zelfs aanwezig dat er een zekere saturatie optreedt, die weer een negatieve impact kan hebben op de responsbereidheid onder de bevolking. Het probleem zit veel meer in het feit dat het beschikbare geld vaak op een onoordeelkundige en onefficiënte manier gebruikt wordt. Het gebrek aan samenwerking tussen de diverse onderzoeksinstellingen is ronduit frustrerend en leidt enkel tot een verkwisting van schaarse onderzoeksgelden. Als we eerlijk zijn, moeten we toegeven dat we in ons onderzoek vaak niet meer dan 10 procent benutten van de informatie die vervat zit in een min of meer uitgebreide vragenlijst. Als ik enkel naar mijn eigen onderzoek kijk, dan zie ik dat daar een behoorlijk aantal nationale en internationale publicaties uit zijn gevolgd; en toch is het nog altijd zo dat meer dan de helft van de items in die vragenlijst nooit werden gebruikt voor een analyse, noch door mezelf, noch door iemand anders. Dit is een onverantwoorde verspilling en ik vermoed dat iedereen die ooit een survey heeft opgezet zich in deze situatie zal herkennen. Om maar één voorbeeld te

geven: in mijn eigen onderzoek zat een uitgebreide module over de relaties met de burensolidariteit, dan zal dat hoogstwaarschijnlijk gebeuren via het opzetten van een nieuwe survey, met alle financiële implicaties van dien. De beschikbare middelen worden met andere woorden totaal niet efficiënt ingezet, juist omdat iedereen de neiging heeft de eigen dataverzameling te monopoliseren en als een "kip op haar eieren" te zitten, zoals men het gemeenzaam uitdrukt. Uiteindelijk is heel onze discipline slechter af door deze egoïstische reflex. De schade is immers niet alleen financieel van aard, maar is ook veel fundamenteeler: we hebben zo langzamerhand te maken met een overaanbod van enquêtes en surveys. Als u om zeven uur 's avonds wordt opgebeld, dan weet u onderhand wel dat het niet om vrienden of familieleden gaat (zij weten immers dat zij u beter niet storen tijdens het avondeten), maar om een of ander marketingbureau dat uw mening wil weten over uw mobilfoon-operator of een ander banaal onderwerp. Dit soort overbevraging leidt onvermijdelijk tot een daling van de responsbereidheid en dus tot een daling van de kwaliteit van onze dataverzameling. Als we ooit in een Nederlands of Amerikaans scenario terecht komen, waarbij de respons ratios dalen tot onder de vijftig procent, dan weten we dat we niet langer betrouwbaar onderzoek kunnen verrichten. Voor een flink stuk zullen we dat echter aan onszelf te danken hebben, juist omdat we geen optimaal gebruik maken van de bestaande databronnen en, integendeel, het publiek keer op keer lastig vallen met telkens dezelfde vragen. Het optimaal aanwenden van surveys en databestanden komt dus in wezen neer op het oplossen van een collectief actie-probleem, waar we uiteindelijk allemaal baat bij hebben. Zoniet, dan zullen we er zelf mee voor verantwoordelijk zijn dat het in België niet langer mogelijk zal zijn nog betrouwbare surveygegevens te verzamelen: een echte *tragedy of the commons*. Sociologen en politicologen hebben uiteraard een traditie in het bestuderen van collectieve actie problemen; de vraag is echter of we als discipline sterk genoeg zijn om het probleem ook zelf te overwinnen.

De oplossing voor dit probleem ligt voor de hand en bestaat eruit dat we gewoon buitenlandse voorbeelden navolgen. In de meeste landen met een zekere wetenschapstraditie bestaat tegenwoordig een archief van databestanden, waar alle beschikbare surveygegevens verzameld worden en ter beschikking worden gesteld van de wetenschappelijke gemeenschap. Wie dat wil kan deze bestanden, uiteraard mits bronvermelding, gebruiken voor een eigen secundaire analyse. Een dergelijk initiatief zou ook in België tot stand moeten komen, zodat het bestaande arsenaal van survey-data tenminste optimaal kan worden aangewend.

Voorlopig lijkt een dergelijk voorstel misschien nog utopisch, gelet op het historisch gegroeide gebrek aan samenwerking tussen de verschillende Vlaamse universiteiten. Opnieuw vrees ik hier echter dat we de trein aan het missen zijn: op internationaal vlak is het delen en ter beschikking stellen van databestanden een doodgewone zaak geworden en het is voor veel wetenschappers zelfs een manier geworden om hun *citation index* op te krikken: bij gebruik dient er immers verwezen te worden naar de auteurs van het databestand, net zoals dat het geval is bij gelijk welke andere informatiebron. Wij zijn ons op dit ogenblik nog onvoldoende bewust van de precedentwaarde die de European Social Survey (ESS) in dit verband zal hebben: de gegevens van

---

dit pan-Europees onderzoek staan gewoon ter beschikking van de gehele internationale onderzoeksgemeenschap. Het internationale onderzoeksteam onder voorzitterschap van Roger Jowell, en met Jaak Billiet als Belgische partner, stelt in dit geval zelfs de onderzoeksgegevens ter beschikking, nog vooraleer ze de tijd hebben gehad die zelf te analyseren. In een dergelijk internationaal klimaat wordt de gewoonte om databanken gewoon voor zichzelf te houden en te monopoliseren, ook indien men ze allang niet meer voor eigen onderzoek gebruikt, gewoon onhoudbaar. De ESS wordt gefinancierd door de Europese Commissie en de European Science Foundation (ESF), die beiden sterk gewonnen zijn voor de openbaarheid van wetenschappelijke informatie. Ook hier lijkt het onvermijdelijk dat ook Belgische subsidie- en opdrachtgevers dit Europese voorbeeld zullen volgen en het ter beschikking staan van de databanken in de toekomst als voorwaarde zullen stellen voor verdere onderzoeksfinanciering. Wel dient hierbij uiteraard een redelijke termijn gerespecteerd te worden, zoals bijvoorbeeld twee jaar na het beëindigen van het veldwerk, zodat de wetenschappers ten minste de tijd hebben hun eigen data te analyseren: niet iedereen zal zich immers geroepen voelen het altruïstische voorbeeld van de ESS-onderzoekers te volgen. Dergelijke openbaarheid heeft niet alleen als voordeel dat we als wetenschappers in de toekomst over veel meer onderzoeksgegevens zullen beschikken, het kan ook een stimulans tot extra-kwaliteitscontrole zijn. Indien gegevens openbaar worden, zal het immers mogelijk worden dat andere onderzoeksequipes op basis van precies hetzelfde databestand alternatieve analyses presenteren. Dergelijke concurrentie kan echter alleen maar de kwaliteit van het wetenschappelijk onderzoek ten goede komen. Dit soort openheid is in de internationale wetenschappelijke gemeenschap reeds algemeen geworden. Het *British Journal of Political Science*, bijvoorbeeld, accepteert artikelen met statistische analyses enkel indien de auteurs een 'replication data set' deponeren in een openbaar data-archief.

Dit voorstel lijkt misschien nog enigszins vergezocht of zelfs utopisch in de Belgische context. We moeten er ons echter van bewust zijn dat de Europese Commissie, via het ESS-project hier een nieuwe norm heeft geïntroduceerd in het wetenschappelijk bedrijf. Gelet op de omvang van de European Social Survey en de kwaliteit van dit project, gaat het meteen om een bijzonder krachtig precedent. Als Belgische wetenschappelijke gemeenschap kunnen we de toepassing van die norm in ons land misschien nog even tegenhouden, maar we kunnen niet verhinderen dat dergelijke openbaarheid binnen afzienbare tijd de gangbare praktijk zal worden in het sociaal-wetenschappelijk onderzoek. We hebben de keus om achter te blijven of om mee te doen.

BIBLIOGRAFIE

- Almond, G. & S. Verba (1963), *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Billiet, J. (1998), Sociaal kapitaal, levensbeschouwelijke betrokkenheid en maatschappelijke integratie in België, *Tijdschrift voor Sociologie*, 19(1), 33-54.
- Dekker, P. & M. Hooghe (2003), De burger-nachtwaker. Naar een informalisering van de politieke participatie van de Nederlandse en Vlaamse bevolking, *Sociologische Gids*, 50(2), 156-181.
- Duyvendak, J.W. et al. (red., 1992), *Tussen verbeelding en macht. 25 jaar nieuwe sociale bewegingen in Nederland*. Amsterdam: SUA.
- Hellemans, S. (1985), Elementen voor een algemene theorie van verzuiling, *Tijdschrift voor Sociologie*, 6(3), 235-258.
- Hellemans, S. (1988), Katholicisme en verzuiling in België, Duitsland, Nederland en Frankrijk, *Tijdschrift voor Sociologie*, 9(3), 351-393.
- Hellemans, S. (1990a), *Strijd om de moderniteit*. Leuven: Universitaire Pers.
- Hellemans, S. (1990b), Sociale bewegingen, zuilen en de strijd om de moderniteit, *Tijdschrift voor Sociologie*, 11(1), 57-93.
- Hellemans, S. & M. Hooghe (red., 1995). *Van mei '68 tot Hand in Hand. Nieuwe sociale bewegingen in België, 1965-1995*. Leuven: Garant.
- Hooghe, M. (1992), Wat is er verkeerd met België? Ronald Inglehart en de politieke cultuur in België, *De Nieuwe Maand*, 35(11), 9-13.
- Hooghe, M. (1993), Van herrieschoppers tot politieke vernieuwers. Evoluties in de sociologische visie op sociale bewegingen, *Tijdschrift voor Sociologie*, 14(3), 279-312.
- Hooghe, M. (1997), *Nieuwkomers op het middenveld*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Hooghe, M. (1999), Culturele en maatschappelijke kenmerken en het participatieniveau van de Vlaamse bevolking, *Tijdschrift voor Sociologie*, 20(3-4), 333-366.
- Hooghe, M. (2000), "We moeten alles opnieuw uitvinden." De analyses van Luc Huyse, *Ons Erfdeel*, 43(4), 543-550.
- Hooghe, M. (2003), *Sociaal kapitaal in Vlaanderen*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hooghe, M. (2004), Sociologische en historische perspectieven op de studie van nieuwe sociale bewegingen, *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 35(4).
- Huyse, L. (1969), *De niet-aanwezige staatsburger. De politieke apathie sociologisch in kaart gebracht*. Antwerpen: Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij.
- Huyse, L. (1970), *Passiviteit, pacificatie en verzuiling in de Belgische politiek*. Antwerpen: Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij.
- Jacobs, D. & J. Roobroek (1983), *Nieuwe sociale bewegingen in Vlaanderen en Nederland*. Antwerpen: Fonds Leon Lesoil.
- McAdam, D., J. McCarthy & M. Zald (eds., 1996), *Comparative Perspectives on Social Movements*. Cambridge: Cambridge University Press.

-
- McAdam, D., S. Tarrow & Ch. Tilly (2001), *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meireman, K. (1999), Individualisering en het verenigingsleven, *Tijdschrift voor Sociologie*, 20(3-4), 395-414.
- Molenaers, N. (1999), Sociaal kapitaal en de performantie van lokale ontwikkelingsprojecten, *Tijdschrift voor Sociologie*, 20(3-4), 501-530.
- Stolle, D. (1999), Onderzoek naar sociaal kapitaal, *Tijdschrift voor Sociologie*, 20(3-4), 247-281.
- Stolle, D. & M. Hooghe (2003), Conflicting Approaches to the Study of Social Capital, *Ethical Perspectives*, 10(1), 22-45.
- Stolle, D. & M. Hooghe (2004), Inaccurate, Exceptional, One-Sided or Irrelevant? The Debate About the Alleged Decline of Social Capital and Civic Engagement in Western Societies, *British Journal of Political Science*, 34(2).
- Stouthuysen, P. (1992), *In de ban van de bom*. Brussel: VUB Press.
- Vanaelst, P., S. Walgrave & K. Decoster (1999), Politiek wantrouwen en protest, *Tijdschrift voor Sociologie*, 20(3-4), 441-470.
- Van Gyes, G., J. Billiet & H. De Witte (1999), Nuances van sociaal kapitaal, *Tijdschrift voor Sociologie*, 20(3-4), 531-553.
- Walgrave, S. (1992), Nieuwe sociale bewegingen: een type van sociale bewegingen, *Tijdschrift voor Sociologie*, 13(1), 71-104.
- Walgrave, S. (1995), *Tussen loyaliteit en selectiviteit*. Leuven: Garant.

